

УДК 338.2

Н.В.Ткаленко,

к.т.н., доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті проаналізовано сутність поняття «інноваційна модель розвитку економіки». Розглянуто теоретико-методологічні аспекти трактування цієї економічної категорії. Побудовано концептуальну модель розвитку національної економіки України.

В статье проанализирована сущность понятия «инновационная модель развития экономики», рассмотрены теоретико-методологические аспекты трактовки этой экономической категории. Построена концептуальная модель развития национальной экономики Украины.

The essence of the concept of "innovation economic development model" was analyzed in the article. The theoretical and methodological aspects of this economic category were considered in the article. Conceptual model of Ukrainian economy development was built.

Ключові слова: інновація, теорія, модель, розвиток, концепція, орієнтація.

Постановка проблеми. Особливо важливою рисою сучасності стає інтенсивне зростання інноваційної активності: збільшення державних витрат на науково-дослідні розробки, зміна системи освіти і професійної підготовки спеціалістів, створення нових наукоємних галузей виробництва; формування національних інноваційних системи. Інноваційні процеси охоплюють усі зміни, що відбуваються внаслідок людської діяльності [2].

Інвестиції в людський капітал і формування на цій основі інтелектуального капіталу суспільства перетворюються на пріоритетний загальнонаціональний інтерес. Якщо ХХ століття називали століттям high-tech - високих технологій в промисловості, сільському господарстві, військовій справі, то ХХІ століттю судилося стати століттям high-hume - високих гуманітарних технологій, спрямованих на розвиток і ефективне використання можливостей окремих людей і колективів, інтелектуального потенціалу і продукування якісно нових знань.

Знання перетворилися на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у розвитку економіки. З'явився високий технологічний бар'єр (technological veil) між розвиненими країнами, які володіють ключовими технологіями постіндустріальної епохи і способами їх розвивати й удосконалювати, і державами, що розвиваються, яким залишається тільки купувати високотехнологічну продукцію за монополюно високими цінами і які не мають шансів створити свій сектор високих технологій [10]. На сучасному етапі суспільного розвитку світовий технологічний ринок представлений 50-55 макротехнологіями. Передові країни опонували 46 і поглинули майже 80% міжнародного ринку інновацій [9].

Шлях від ідеї до результату став проходитися значно швидше і ефективніше, ніж ще 10 років тому [10]. Логіка розвитку світової економіки вказує на початок потужного технологічного зсуву, який викличе перерозподіл ресурсів і вихід нових дійових осіб на "світову арену" [7]. Це твердження базується на гіпотезі, що місце держави в глобальному просторі визначається рівнем розвитку в країні базисної інновації нового технологічного укладу. Теорія економічних циклів базується на твердженні, що двигуном процесу у формі циклічного руху є не будь-яке інвестування у виробництво, а тільки в інновації [7].

Аналіз останніх досліджень. У науці актуалізувалася така категорія, як інноваційна модель розвитку економіки (innovation model of development). Як

економічна категорія вона поліаспектна і пов'язана з такими категоріями, як інноваційна сфера, інноваційне середовище, інноваційна політика, науково-технічний потенціал та інше.

Відомий американський футуролог, лауреат Нобелівської премії з економіки Елвін Тоффлер зазначив, що поява інноваційної економіки, відбулась починаючи з 1950-х років, коли «білі комірці» і службовці чисельно перевершили заводських робітників з «синіми комірцями» [11].

В своїй теорії мегатенденцій (1990р.) американські економісти та соціологи Дж. Несбіт і П. Абурден звернули увагу на тенденції розвитку інформаційного суспільства у 1990-2000 рр. [8]. Вони визначили основні глобальні світові тенденції розвитку суспільства і наголосили на інноваційності розвитку суспільства в подальшому.

Теорія інтелектуальної технології австрійського економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки Ф. Хайєка також розглядає аспекти інноваційної економіки [13]. На думку Ф. Хайєка, ринок - це гігантська інформаційна машина, що містить величезне неявне, розсіяне знання про потреби і виробничі можливості людей, інформацію, яка перевищує ті знання, якими може володіти не лише окрема людина, а й багато людей.

Значний вклад у формування теорії інноваційної моделі розвитку економіки вніс американський вчений П. Друкер своєю теорією інноваційної економіки і підприємницького суспільства [3].

Увагу становленню інноваційної економіки в контексті розвитку людського фактору та інтелектуального потенціалу приділено в теорії соціально-психологічної моделі Х. Барнета, Є. Вітте, Е. Денісона. Ключовим фактором економічного розвитку є людський капітал, який трансформується у нові знання.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методологічного підґрунтя сучасної концепції інноваційної моделі розвитку національних економік і визначенні пріоритетної моделі інноваційного розвитку України.

Основні результати дослідження. У своїй роботі «Третя хвиля» Е. Тоффлер підкреслює позитивні результати розвитку науково-технічної революції. Він пропонує шість так званих "цивілізаційних принципів" [11]:

1) індивідуалізація і дестандартизація змінюють характер виробництва, збуту, споживання, ідей і переконань, типів поведінки, форми сім'ї і т.п.;

2) децентралізація змінює характер менеджменту, політичного життя і соціальних відносин;

3) відродження дрібного бізнесу перебудовує всі уявлення людей про прекрасне і достойне;

4) індивідуалізація умов праці надає свободу творчості робітнику і споживачу;

5) територіальна розосередженість;

6) різноманітність організаційних форм діяльності людини (у тому числі і форм сім'ї) створюють принципово нове середовище виробничої діяльності і соціального життя людей.

На його думку причини змін основних принципів розвитку цивілізації полягають у принципово новому типі технології яка зорієнтована на соціальний і екологічний розвиток, у прискоренні темпу змін, у високому рівні інноваційності й у пануванні вищої якості [11].

Ф. Хайєк наголошував, що прагнення підприємців максимізувати прибуток спонукає їх (без жодного примусу з боку держави) відбирати з наявного масиву знань ті, що дають їм змогу по-новому осмислити зв'язки зі споживачами, запропонувати кращий спосіб задоволення їхніх потреб [13]. Отже, слід дати можливість ринковим процесам розвиватися спонтанно, і це сприятиме економічному розвитку. Ф. Хайєк довів, що вирішальну роль сприятливості до інновацій відіграють інституціональні основи суспільства - як формальні (сформовані державою закони, що регламентують економічну діяльність), так і неформальні (встановлені правила, звичаї, традиції, норми поведінки, мораль).

Інноваційна економіка, за Пітером Друкером, має такі характеристики [3]: головною продукцією є нові рішення; провідна роль в економіці належить малим і середнім підприємствам, які очолюють підприємці, що діють на свій страх і ризик; інтелектуалізація праці є основним процесом розвитку виробництва, а витрати на нього і поширення знань - головною формою інвестицій; завдання науки - сприяння інноваціям, які зароджуються, системне, організоване застосування знань у створенні самих знань, що робить їх продуктивними (чого не може зробити держава чи ринок); головна форма власності - це інтелектуальна власність, що структурує суспільство і визначає його розвиток; для розуміння найважливіших економічних процесів, крім мікро- і макроекономіки, необхідна мегаекономіка, яка враховує вплив таких могутніх економічних факторів, як демографія, освіта, нові технології, екологія, тип психології людей, рівень культури тощо.

Такі фахівці з питань дослідження інноваційної моделі розвитку як Е. Тоффлер [12], Ф. Фукуяма [15], Д. Белл [1], Дж. Нейсбітт [8] та інші вважають, що для більшості розвинених країн у сучасному світі саме інноваційна модель забезпечує світову економічну перевагу країни, яка її втілює і ідентифікують основні ознаки інноваційної моделі розвитку економіки. В країні існує інноваційна модель якщо:

- індивідуум, група осіб, підприємств у будь-якій точці країни і в будь-який час можуть отримати на основі автоматизованого доступу і систем телекомунікацій необхідну інформацію про нові або відомі знання, інновації, інноваційну діяльність, інноваційні процеси;

- виробляються, формуються і доступні будь-якому індивідууму, групі осіб і організаціям сучасні інформаційні технології і комп'ютеризовані системи, що забезпечують виконання попереднього пункту;

- є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку, і суспільство в змозі виробляти

всю необхідну багатопланову інформацію для забезпечення динамічно стійкого соціально-економічного розвитку суспільства і, перш за все, наукову інформацію;

- відбувається процес прискореної автоматизації і комп'ютеризації всіх сфер і галузей виробництва і управління; здійснюються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких відбувається розширення й активізація інноваційної діяльності в різних сферах діяльності людини;

- доброзичливо сприймаються нові ідеї, знання та технології, готові до створення та запровадження в широку практику в будь-який необхідний час інновацій різного функціонального призначення;

- є розвинені інноваційні інфраструктури, здатні оперативно і гнучко реалізувати необхідні в даний момент часу інновації, засновані на високих виробничих технологіях;

- є чітко налагоджена гнучка система випереджаючої підготовки та перепідготовки кадрів-професіоналів в області інноватики та інноваційної діяльності, ефективно реалізуються комплексні проекти відновлення та розвитку вітчизняних виробництв і територій;

- існують значні за розмірами венчурні фонди, створені спеціально для інвестування коштів у дослідно-експериментальних виробництв;

- банки цілеспрямовано і на постійній основі виділяють кошти для кредитування на пільгових умовах (2-4% річних) малого та середнього бізнесу за умови, що малий і середній бізнес буде розвивати інноваційне виробництво;

- податки, зібрані з малого та середнього бізнесу, залишаються у розпорядженні місцевих бюджетів. Це створює систему зацікавленості місцевої влади у розвитку малого та середнього бізнесу на підконтрольній їм території;

- існує сприятлива податкова система для виробничих підприємств. Уведення такої податкової системи істотно спростить бухгалтерський облік, і призведе до необхідності скорочення штату податкових служб;

- держава створює і підтримує відкритий для всіх діючих підприємств інформаційний фонд, який регулярно оновлюється новими маркетинговими дослідженнями з описом ніш світового ринку, які може зайняти вітчизняний бізнес, новими публікаціями про технології виробництва, новинами про досягнення вітчизняних підприємств у впровадженні інновацій;

- держава створює, підтримує і передає в управління побудовані технопарки, бізнес-інкубатори та інші інноваційно-виробничі комплекси, в яких формується інфраструктура, необхідна для виникнення там експериментальних виробництв;

- держава здійснює ефективну політику кадрового відбору людей, залучених до процесу впровадження інновацій та розвитку економіки.

Остаточне закріплення і визнання теорії інноваційної моделі розвитку відбулось в контексті концепції сталого розвитку (sustainable development). Термін сталого розвитку, який використовується як *maintained development* (розвиток, що самопідтримується), свого часу був введений комісією ООН під керівництвом Гру Харлем Брундтланд [14]. Передбачалося, що вченим, політикам, громадським організаціям вдасться знайти прийнятний для всіх *project for the future* (проект майбутнього). Нажаль, протиріччя у трактуванні цієї ідеї між різними групами країн, між провідними суб'єктами виявилися нездоланими.

Інноваційна модель розвитку економіки засновано на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві та експорті високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. В інноваційній економіці, перш за все, інтелект новаторів і суспільний інтелект, що включає інформаційне поле, інтелектуальну еліту, інтелектуальний ринок, визначають рівень її ефективності.

Інноваційну модель розвитку можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання

обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві. При такому підході до розгляду інноваційної економіки ядром її розвитку стає інноваційна сфера. Трансформація національних економік до інноваційної моделі розвитку відбувається на основі наукових та технологічних досягнень, інтелектуального потенціалу нації, створення інфраструктурних елементів, що дозволяють поєднати науку, виробництво, бізнес. В інноваційній моделі розвитку національної економіки під впливом наукових і технологічних знань традиційні сфери матеріального виробництва трансформуються і радикально змінюють свою технологічну основу, тому що виробництво, яке не спирається на нові знання та інновації, в інноваційній економіці виявляється нежиттєздатним.

Інноваційна модель розвитку економіки має як переваги, так і недоліки. Враховуючи всі її переваги для національної економіки, не можна також не відзначити, що даний вид економіки не має позитивної динаміки під час кризи. Можна навести приклад зі світовою фінансовою кризою в США. Незважаючи на те, що ця країна володіє великою кількістю інноваційних підприємств, мав місце процес демпфування інноваційної економіки, тобто штучного придушення коливань економічної системи, які у результаті і привели до кризи. При цьому не буде правильним стверджувати, що економіка США не є ефективною. Справа в тому, що інноваційна модель розвитку економіки не включає в себе механізмів боротьби з кризою. Інноваційна модель розвитку стає неефективною, якщо перебуває під впливом таких чинників, як низька інноваційна культура економічних суб'єктів, неконтрольована циклічність інноваційного процесу, демпфірування економіки, відсутність розвиненого інноваційного кадрового потенціалу.

При виборі інноваційної моделі розвитку неможливо будувати закриту економіку. Країна повинна мати постійний зв'язок зі світовою науковою

спільнотою, брати активну участь у світовому технологічному ринку, інтегруватись в єдиний світовий науковий простір.

Одним із головних завдань сучасного етапу розвитку української економіки є формування конкурентоспроможності промислового комплексу інноваційного типу. Вирішення цього завдання у базових галузях промисловості потребує розробки системи заходів щодо кардинального підвищення технічного рівня діючих виробництв, імплементації нових технологій та обладнання з високим техніко-економічними показниками. Для цього преволуюча роль надається інноваціям, інноваційній діяльності, здатним забезпечити безперервне оновлення технічної та технологічної бази виробництва, освоєння і випуск нової конкурентоспроможної продукції, ефективне проникнення на світові ринки товарів і послуг. Необхідним є концептуальне проектування та імплементація інноваційної моделі розвитку національної економіки, яка зможе працювати в Україні [4]. На сучасному етапі виділяють наступні моделі інноваційного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасні моделі інноваційного розвитку

Модель	Характеристика
Активна дифузія інновацій	Передбачає, в свою чергу, взаємодію уряду з науковими установами, вищими закладами освіти, підприємствами й організаціями з метою швидкого втілення технологічних інновацій
Державна підтримка інноваційних форм	Спрямована на державну підтримку національних інноваційних структур для сприяння виходу національної продукції на світовий ринок
Локальне інноваційне середовище	Формування і розвиток наукових парків, технопарків, технополісів, територіальних науково-технічних центрів
Модель СНД	Ґрунтується на науково-технічному співробітництві між державами, підприємствами та організаціями країн СНД за спільними програмами, спільними замовленнями
Міжгалузеві науково-технічні комплекси	Подібна до моделі локального інноваційного середовища й охоплює ті ж чинники. Але для України дана модель є малоефективною, оскільки з чотирьох головних факторів достатнім є тільки виробничий потенціал
Світового співробітництва	Передбачає активну участь України у міжнародному науково-технічному співробітництві і широкому обміні науковими результатами та новими технологіями

Джерело: [5]

Для України доцільним є поєднання активної дифузії інновацій, державної підтримки інноваційних форм, локального інноваційного середовища, світового співробітництва.

Серед основних причин необхідного впровадження інноваційної моделі можна виділити світову глобалізацію; тісну взаємодію національних економік, наднаціональних структур, зняття обмежень для руху ідей, товарів, капіталів [6].

Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки в Україні неможливий без форсованого розвитку сектора високих технологій і створення ефективного науково-технічного потенціалу. Розробка і реалізація державної стратегії формування інноваційного ресурсу національної економіки, спрямованої на надання економічній системі України інноваційної орієнтації, потребує нових підходів, які базуються на врахуванні специфічних рис, що характеризується, перш за все, чітко визначеною спрямованістю відтворювального процесу на досягнення високої технологічної конкурентоспроможності країни за рахунок наукових знань, технологій та інформації, а також наявністю потужного науково-технічного потенціалу, дієвого ринку інноваційного ресурсу (рис.1).

Рис. 1. Інноваційна модель розвитку економіки України

Джерело: розроблено автором

Висновки та напрямки подальшого дослідження. Серед великої кількості накопичених критичних проблем науково-технологічної та інноваційної сфер, які вимагають вирішення на основі впровадження інноваційної моделі розвитку доцільно виділити:

- забезпечення ефективної взаємодії академічної, галузевої, освітянської науки і бізнесу для прискорення шляху наукових розробок на ринок;
- розроблення стратегії або довгострокової програми розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності, що базується на прогнозах науково-технологічного розвитку та обґрунтованих пріоритетах науково-технічної діяльності;

- урегулювання питань власності на наукові розробки та винагороди авторам для підвищення ефективності трансферу і технологій;
- розширення державно-приватного партнерства в інноваційній сфері з метою підвищення зацікавленості бізнесу щодо вкладання фінансових ресурсів та його відповідальності за ефективне використання інвестицій;
- формування дієвої і цілісної системи управління науково-технологічним та інноваційним розвитком, яке має базуватися на чіткій ієрархічній схемі прийняття рішень, моніторингу та оцінок результативності їхнього виконання.

У сучасній економічно розвинутій державі інноваційна політика набуває рис стратегії загального розвитку, підкоряючи собі структурну й інвестиційну політику на формування інноваційної моделі розвитку, коли зростання ефективності суспільного виробництва досягається за рахунок зростання знань. Імплементация інноваційної моделі розвитку в Україні, має стати визначальним пріоритетом з метою перетворення України у високотехнологічну державу та досягнення нею сталого розвитку у фазі постіндустріального суспільства.

У світове економічне співтовариство в довгостроковій перспективі Україна повинна вбудовуватись як виробник товарів і послуг, які не можуть бути створені в інших країнах, тобто продукції сектору високих технологій. А це, в свою чергу, вимагає проведення інтенсивних фундаментальних та прикладних наукових досліджень, потоку інновацій та постійного технологічного переозброєння лідируючих галузей економіки [2]. Базу для цих процесів в національній економіці можливо закласти лише на основі потужного науково-технічного потенціалу. В умовах розвитку світової економіки, заснованої на знаннях, головними завданнями вітчизняної економіки є спрямування на інноваційний розвиток; продукування, комерціалізація та використання наукових знань та інновацій; нарощення науково-технічного потенціалу країни. Тому в подальшому дослідженні необхідно приділити увагу

структурі науково-технічного потенціалу та його впливу на формування інноваційного ресурсу національної економіки.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл [Пер. с англ.]. - М.: Academia, 1999. - 784 с.
2. Гуржій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О., Вавіліна Н.І., Куранда Т,К. Інноваційна діяльність в Україні. Монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 144 с.
3. Друкер Питер. Бизнес и инновации / Питер Друкер. — М.: «Вильямс», 2007. — С. 432.
4. Дубовиков М.М. Проблеми формування науково-технологічного та інноваційного потенціалу України / М.М. Дубовиков, О.В Величко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. - №3 (5). – С.158-163.
5. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку: Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2005. – 263 с.
6. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. [Пер. с англ. А. Н. Нестеренко] - М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 180 с.
7. Макаренко І.П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем: [Монографія] / Інститут еволюційної економіки. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320 с.
8. Нэсбит Д., Эбурдин П . Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции [Текст] : год 2000. Десять новых направлений на 90-е годы / Д.Нэсбитт, П.Эбурдин. - М. : Республика, 1992. - 415 с.
9. Паладій М.В. Ефективне використання інтелектуального потенціалу нації – необхідна умова інноваційного розвитку економіки держави / М.В. Паладій // Наука та інновації. – 2009. – Т.5. №3. – С.51-54.
10. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кіндзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 928 с.
11. Тоффлер Э. Третья волна. / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 2010. — 784 с.
12. Тоффлер Э. Шок будущего. / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 2008. — 560 с.
13. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. — М.: Изограф, 2000. — 256 с.
14. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук. — К.: Гео-принт, 2006. — 200 с.
15. Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution./ Fukuyama F. - Farrar, Straus and Giroux, 2002.

